

فراز و فرود ملی شدن صنعت نفت ایران

۲۹ اسفند ۱۴۰۴ ساعت ۹:۰۲

انگلیس که با تصویب این قانون منافع خود را در خطر می دید، برای جلوگیری از به ثمر نشستن حرکت ملی شدن صنعت نفت، از همه شگردهای ممکن استفاده کرد و یکی از این شگردها، تحریم نفت ایران در نیمه نخست سال ۱۳۳۰ با هدف به خطر انداختن ثبات سیاسی و اقتصادی کشور بود. انگلیس به تمام خریداران نفت خام ایران هشدار داده بود که نفت ایران را خریداری نکنند.

بدون شک یکی از بزرگترین تحولات تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران معاصر، نهضت ملی شدن صنعت نفت ایران می باشد. نهضتی که با پشتیبانی و حمایت روحانیت به رهبری ایت الله کاشانی به سرانجام رسید. در جریان ملی شدن نفت، به داستان ۸۰ سال امتیازات نفتی ایران خاتمه داده شد.

۱۲۸۰ / اخذ امتیاز استخراج منابع نفت توسط داری از مظفرالدین شاه قاجار

ویلیام ناکسی داری نخستین فردی بود که با روشهای جدید روز و دستگاههای حفاری مکانیکی در ایران به اکتشاف نفت و حفر چاه پرداخت و ابتدا گروهی فنی را به سرپرستی زمین شناسی به نام برلز استخدام و به ایران اعزام کرد. این گروه، پس از بررسیهای زمین شناسی، گزارش رضایت بخشی داد. احتمال وجود نفت در حوالی قصرشیرین و شوشتر را زیاد و در دیگر نقاط امیدوار کننده دانست. پس از دریافت این گزارش، داری نماینده ای به نام ماریوت را در سال ۱۹۰۱ به دربار ایران فرستاد ماریوت امتیاز اکتشاف و استخراج نفت در تمام ایران، بجز پنج ایالات شمالی را از مظفرالدین شاه گرفت.

۱۲۸۲ شمسی / شروع اقدامات داری جهت استخراج میدین نفتی در ایران

چند ماه پس از امضای قرار داد، حفاری اولین چاه در محلی به نام چیا سرخ یا چاه سرخ، در شمال غرب قصرشیرین آغاز شد. کار حفاری به علت نبود راه و ناامنی به کندی پیش می رفت تا آنکه در تابستان ۱۹۰۳ در عمق ۵۰۷ متری به گاز و کمی نفت رسید. چاه دوم هم در همین ناحیه در عمقی مشابه به نفت رسید. بهره دهی این چاه در حدود ۱۷۵ بشکه در روز بود.

۱۲۸۷ شمسی / استخراج و بهره برداری اولین چاه نفت در مسجد سلیمان خوزستان

در منطقه خوزستان اولین و دومین چاه حفر شده شرکت، خشک بودند. در نیمه اول سال ۱۹۰۸ سرمایه شرکت روبه پایان بود و هنوز نفتی کشف نشده بود. روسای شرکت به مسئول عملیات که مهندسی به نام دینولدز بود: دستور توقف عملیات را می دهد. ولی او که در محل وضع را بهتر ارزیابی کرده بود چند روزی از اجرای دستور توقف خودداری نمود و به حفاری ادامه می دهد.

در روز پنجم خرداد ۱۲۸۷ شمسی (۱۹۰۸ م) مته حفاری به لایه نفت دار برخورد و نفت با فشار از چاه فوران نمود.

۱۳۰۸ شمسی / استخراج ناموفق نفت شمال توسط شرکت انگلیسی

در سال ۱۳۰۸ چند زمین شناس خارجی توسط شرکت تحقیقات ایران و فرانسه به نواحی مازندران و سمنان اعزام و مطالعاتی انجام دادند و پس از حفر دو حلقه چاه کم عمق در مشرق بابل سر که نتیجه ای به بار نیاورد، شرکت، منحل و کارشناسانش در سال ۱۳۱۰ ایران را ترک کردند.

خرداد ۱۳۱۲ / لغو نمایشی قرارداد داری و تصویب امتیاز نفتی توسط رضاخان

روز هفتم خرداد ۱۳۱۲ / ۲۸ مه ۱۹۳۳، یکی از مهمترین قراردادهای استعماری میان دولت رضاخان و کمپانی‌های نفتی انگلیسی به امضا رسید. به موجب این قرارداد که «متمم قرارداد ویلیام داری» لقب گرفته بود، انگلستان اجازه می‌یافت تا سال ۱۳۷۲ ش، از منابع نفتی ایران بهره‌برداری کند. این امتیاز در شرایطی به انگلیسی‌ها واگذار شد که تنها هفت سال از سلطنت رضاخان می‌گذشت. قرارداد ۱۳۱۲ در ۲۶ ماده در دوره نهم مجلس شورای ملی به تصویب رسید. شخص رضاشاه پس از مذاکره با سر جان کدمن، رئیس شرکت نفت ایران و انگلیس، و هور سفیر بریتانیا در ایران این قرارداد را قبول کرد و مقامات دولت را وادار به تصویب آن کرد. مجلس شورای ملی نیز به اتفاق آرا آن را تصویب کرد. در این قرارداد شرکت نفت ایران و انگلیس همچنان به اکتشاف و استخراج و فروش منابع نفتی ایران، بدون هیچ الزامی به ارائه صورت عملکرد به دولت ایران، ادامه می‌داد. مدت قرارداد ۶۰ سال تعیین شد.

۱۳۱۴ شمسی / تلاش برای استخراج نفت در قم توسط کارشناسان آلمانی

در سال ۱۳۱۴ هنگام حفر قنات در جنوب قم آثاری از مواد نفتی در روی آب قنات دیده شد. دولت وقت پس از اطلاع واحدی به نام اداره مهندسی اکتشافی در وزارت دارایی تاسیس نمود که وظیفه آن اکتشاف نفت در نواحی مرکزی و شمالی کشور بود. این واحد با استخدام چند کارشناس آلمانی و خرید دو دستگاه حفاری ضربه ای و دورانی، عملیات را در نواح قم و مازندران آغاز کرد، دو حلقه چاه درخشت سرو دو حلقه چاه نزدیک به کوه نمک حفر شد. حفاری‌ها نتیجه ای به بار نیاورد و در سال ۱۳۱۸ متوقف شد.

۱۳۲۵ شمسی / اعتصاب کارگران نفت جنوب در خوزستان

کارگران نفت جنوب در خوزستان دست به اعتصاب عمومی تیر ۱۳۲۵ زدند. به تحریک شرکت نفت انگلیس و ایران که در ید و سلطه انگلیسی‌ها بود، پلیس و فرمانداری نظامی حکومت پهلوی دوم ۸۳ نفر از کارگران را در کشتار ۲۳ تیر ۱۳۲۵ کشتند. موج مخالفت با سلطه انگلیس بر نفت ایران از سوی ملیون و علماء در ایران گسترش یافت.

۱۳۲۷ شمسی / عملیات اکتشافی دولت ایران با استخدام زمین شناسان سوئیسی

در سال ۱۳۲۷ دولت ایران برای انجام اکتشاف در خارج از حوضه قرارداد شرکت نفت سابق ایران و انگلیس، شرکت سهامی نفت ایران را تشکیل داد. این شرکت از سال ۱۳۲۸ عملیات اکتشافی را با استخدام زمین شناسان سوئیسی و مهندسی معدن ایرانی

۱۳۲۸ شمسی / معاهده «گس - گلشائیان»

روز ۲۶ تیر ۱۳۲۸، پیمانی بین وزیر دارایی دولت وقت ایران - عباسقلی گلشائیان - و نماینده کمپانی نفتی انگلیس - «گس» - به امضا رسید که به معاهده «گس - گلشائیان» معروف شد. این پیمان نه در مجلس پانزدهم و نه در مجلس شانزدهم، به تصویب نرسید و زمینه‌ساز شکل‌گیری نهضت ملی شدن صنعت نفت شد. این معاهده قراردادی الحاقی به پیمان ۱۳۱۲ بود. به موجب این معاهده، ایران در مقابل فروش هر تن نفت به جای ۴ شلینگ قبلی ۶ شلینگ دریافت می‌کرد. فروش نفت در داخل ایران نیز ۲۵ درصد ارزان‌تر از فروش آن در خارج از کشور تعیین شد. ضمناً شرکت نفت ایران و انگلیس موظف بود مبلغ ۵ میلیون لیره استرلینگ یک‌جا به ایران بپردازد. در مقابل این تعهدات انگلستان، دولت ایران نیز موظف شد تعهدات امتیاز نفتی ۱۳۱۲ را دوباره تأیید کند.

اول تیر ۱۳۲۹ / تشکیل کمیسیون ملی شدن نفت در مجلس شورای ملی

کمیسیون مخصوص نفت کمیسیونی بود که در اول تیر ۱۳۲۹ در دوره شانزدهم مجلس شورای ملی ایران برای رسیدگی به لایحه نفت (معروف به لایحه گس-گلشائیان) تشکیل شد. اعضای کمیسیون عبارت بودند از: دکتر مصدق، دکتر علوی، ناصر ذوالفقاری، جواد گنجه‌ای، فقیه‌زاده، اللهیار صالح، حسین مکی، خسرو قشقائی، سرتیپ‌زاده، جمال امامی، جواد عامری، دکتر نصرت‌الله کاسمی، حائری‌زاده، عبدالرحمن فرامرزی، دکتر محمدعلی هدایتی، دکتر شایگان، میرسیدعلی بهبهانی و پالیزی.

پنجم تیر ۱۳۲۹ / نخست وزیر رزم آرا

در روز پنجم تیر ۱۳۲۹، دولت منصور نیز به طور غیرمنتظره استعفا کرد و چند ساعت بعد سپهبد رزم‌آرا رئیس ستاد ارتش کابینه جدید را تشکیل داد و به نخست وزیر رسید.

۲۰ مهر ۱۳۲۹ / استیضاح دولت وقت به رهبری دکتر مصدق

روز ۲۰ مهر ۱۳۲۹، نمایندگان اقلیت به رهبری مصدق دولت را استیضاح کردند. دولت نیز در پاسخ، از قرارداد الحاقی دفاع کرد و مشاجره این دو، سبب اوج‌گیری نهضت ملی شدن صنعت نفت کشور گردید.

۱۶ اسفند ۱۳۲۹ / کشته شدن نخست‌وزیر وقت سپهبد رزم‌آرا

کشته شدن نخست‌وزیر وقت سپهبد رزم‌آرا در روز چهارشنبه ۱۶ اسفند ۱۳۲۹ از سوی خلیل طهماسبی از اعضای جمعیت فدائیان اسلام

۱۷ اسفند ۱۳۲۹ / تصویب طرح ملی شدن نفت در مجلس شورای ملی ایران

پس از، طرح ملی شدن صنایع نفت به رهبری دکتر مصدق در مجلس تصویب شد. قانون ملی شدن صنعت نفت پیشنهادی بود

که به امضای همه اعضای کمیسیون مخصوص نفت در مجلس شورای ملی ایران در ۱۷ اسفند ۱۳۲۹ به مجلس ارائه شد و تصویب گردید.

۲۹ اسفند ۱۳۲۹

کمیسیون نفت، کمیسیونی بود که در اول تیرماه ۱۳۲۹ در دوره شانزدهم مجلس شورای ملی ایران برای رسیدگی به لایحه نفت (معروف به لایحه گس-گلشایبان) تشکیل شد. همین کمیسیون پیشنهاد ملی شدن صنعت نفت را در اسفند ماه ۱۳۲۹ به مجلس ارائه داد.

سرانجام با تلاش های دکتر مصدق و همراهان وی، ماده واحده ملی شدن صنعت نفت در روز ۲۴ اسفند ماه سال ۱۳۲۹ در مجلس شورای ملی مطرح و در روز ۲۹ اسفندماه همان سال به تصویب رسید.

در متن پیشنهاد تصویب شده، آمده بود: «به نام سعادت ملت ایران و به منظور کمک به تأمین صلح جهانی، امضاکنندگان ذیل پیشنهاد می‌نماییم که صنعت نفت ایران در تمام مناطق کشور بدون استثنا ملی اعلام شود یعنی تمام عملیات اکتشاف، استخراج و بهره‌برداری در دست دولت قرار گیرد.»

مجلس سنا نیز این پیشنهاد را در ۲۹ اسفندماه ۱۳۲۹ تصویب کرد و پیشنهاد، قانون شد.

پس از ملی شدن صنعت نفت

انگلیس که با تصویب این قانون منافع خود را در خطر می‌دید، برای جلوگیری از به ثمر نشستن حرکت ملی شدن صنعت نفت، از همه شگردهای ممکن استفاده کرد و یکی از این شگردها، تحریم نفت ایران در نیمه نخست سال ۱۳۳۰ با هدف به خطر انداختن ثبات سیاسی و اقتصادی کشور بود. انگلیس به تمام خریداران نفت خام ایران هشدار داده بود که نفت ایران را خریداری نکنند. اما دولتمردان وقت ایران در ادامه مبارزات خود با تلاش زیاد توانستند بر این حرکت استعمارگر پیر فائق آیند. دکتر مصدق که در آن زمان نخست وزیر بود، برای فرونشاندن توطئه انگلیس و کسب درآمد برای کشور، ترجیح داد نفت خام را با تخفیف به مشتریان بفروشد.

نکته قابل توجه آن است که درآمدی که دولت مصدق با فروش تخفیفی نفت خام و فرآورده نفتی برای کشور کسب کرد، دو برابر رقمی بود که «شرکت نفت انگلیس و ایران» بابت فروش سالانه ۳۱ میلیون تن نفت خام به ایران پرداخت می‌کرد. اجرای برنامه ریاضت اقتصادی با محوریت عدم اتکا به درآمدهای نفتی و تلاش برای مصرف نفت خام در داخل کشور، اقدام دیگری بود که دکتر مصدق برای خنثی کردن تحریم نفت از سوی انگلیس انجام داد و موفق شد اقتصاد کشور را در آن دوره، سرپا نگاه دارد.

قانون ملی شدن صنعت نفت تا سال ۱۳۳۲ پابرجا بود با کودتای ۲۸ مرداد، نخست وزیر جدید یعنی زاهدی روابط با دولت انگلیس را بهبود بخشید و قراردادهایی برای تقسیم سهام نفت ایران بسته شد که البته ضرر این قراردادها به نسبت قبل برای دولت ایران به موجب قانون ملی شدن صنعت نفت کمتر بود اما با این حال استعمار

تا پیش از انقلاب اسلامی بر پیکره صنعت نفت ایران سایه انداخت.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/19292/ایران-نفت-صنعت-شدن-ملی-فروز-فراز-19292>